

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра суспільних дисциплін

*І Всеукраїнська студентська
археологічна конференція*

**СТАРОЖИТНОСТІ, ПАМ'ЯТКИ,
АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ
УКРАЇНИ – ПОГЛЯД МОЛОДИХ
ВЧЕНИХ**
20 ЛИСТОПАДА 2024 РОКУ

Хмельницький – 2025

Рецензенти:

Квітковський В. І. – старший викладач кафедри історії, археології та гуманітарних наук Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; науковий співробітник Відділу археології Києва ІА НАН України, кандидат історичних наук.

Баженів О. Л. – кандидат історичних наук, доцент, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України ПАН України про К-ПНУ імені Івана Огієнка

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 12 від 16 травня 2025 р.) та вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол №5 від 21 травня 2025 р.)

Редакційна колегія:

Шоробура І. М., ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор (гол. ред.);

Островий В. М., завідувач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат історичних наук, доцент (зас. гол. ред.);

Семенчук С. О., кандидат історичних наук, доцент (відп. ред.);

Бучківська Г. В., декан гуманітарного факультету Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор;

Галус О. М., проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор;

Поліщук О. С., проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор філософських наук, професор;

Бочуля М. І., студент II курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) гуманітарного факультету, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

С 77 Старожитності, пам'ятки, археологічні знахідки України – погляд молодих вчених: матеріали I всеукраїнської студентської археологічної конференції (м. Хмельницький, 20 листопада 2024 р.) [І. М. Шоробура (гол. ред.), В. М. Островий (зас. гол. ред.), С. О. Семенчук (відп. ред.), Г. В. Бучківська та ін.]. Хмельницький: ХГПА, 2025. 60 с.

Збірник матеріалів Всеукраїнської студентської археологічної конференції, що висвітлює актуальні питання старожитностей, пам'яток та археологічних знахідок України. Адресований широкому колу читачів, включаючи студентів, науковців, вчителів закладів загальної середньої освіти та всіх, хто цікавиться археологічною спадщиною країни.

©Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2025

© Автори статей

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Панасюк Вікторія До питання щодо первинної обробки археологічного матеріалу	4
Мазур Роман Давньоруське городище Божськ	8
Тарчевський Андрій Давньоруські городища Новоушичини.....	12
Сівак Максим Археологічні дослідження Ружичанського могильника Черняхівської культури	17

СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА РАННЬОМОДЕРНА АРХЕОЛОГІЯ

Ващенко Яна Відносини у трикутнику Русь-Візантія-Хозарія у IX–першій половині X ст.	22
Бочуля Максим Історія будівництва мінарета костелу Петра і Павла м. Кам'янець- Подільський.....	25
Туранська Крістіна, Бочуля Максим Надпис під штукатуркою арабською мовою XVIII ст. в палаці Крупенських	30

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ільчук Артем, Бочуля Максим Історіографія дослідження курганів м. Хмельницького	35
Оковита Юлія Фортифікаційні споруди як частина культурної спадщини: від середньовічних замків до сучасних фортифікаційних комплексів.....	40
Казмерчук Ангеліна Замки та палаци Вінниччини як фактор розвитку туризму: історична спадщина, сучасні тенденції та перспективи.	44
Романовська Софія Туризм на Тернопільщині: можливості для розвитку через історичні та фортифікаційні об'єкти.	47
Нікітін Олександр Туризм на Рівненщині: можливості для розвитку через історичні та фортифікаційні об'єкти	51

ВИДАТНІ ПОСТАТІ В АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Баженов Максим «Дорожні нариси Поділля» К. Мельник-антонович як джерело до археологічного вивчення Середнього Подністров'я	55
--	----

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Ільчук Артем

студент групи І-21

гуманітарного факультету

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Бочуля Максим

студент групи І-21

гуманітарного факультету

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Науковий керівник: к. іст. н., доц. Семенчук С. О.

Історіографія дослідження курганів м. Хмельницького

Стаття присвячена дослідженню історії вивчення курганів у м. Хмельницькому. В ній проаналізовано роботи українських археологів, які протягом багатьох десятиліть досліджували ці унікальні пам'ятки. Особлива увага приділена курганам мікрорайону Заріччя та Скитській могилі за адресою вул. Проспект Миру 102. Стаття також розглядає методи дослідження, які використовували археологи для вивчення курганів Хмельницького, а також проблеми, з якими вони стикалися під час роботи. Дослідження курганів у м. Хмельницькому має важливе значення для збереження історичної пам'яті та культурної спадщини регіону.

Ключові слова: курган, м. Хмельницький, мікрорайон Заріччя, вул. Проспект Миру, скіфи, історична спадщина.

Історія дослідження курганів м. Хмельницького є невід'ємною частиною археологічної науки в Україні. Це місто, багате на історичні пам'ятки, яке приваблювало дослідників ще з ХХ ст. Однак систематичні археологічні дослідження курганів розпочалися значно пізніше. Перші згадки про дослідження курганів м. Хмельницького датуються 1901 р. Найбільший поштовх до розвитку археологічних досліджень на Хмельниччині припав на радянський період. У цей час було створено низку наукових інститутів та експедицій, які проводили планомірні розкопки курганів. Особливу увагу приділяли дослідженню курганів, пов'язаних зі скіфським періодом та ранньослов'янськими культурами. Археологами було відкрито багато нових курганных могильників, що значно розширило уявлення про заселеність регіону в давнину. Після здобуття Україною незалежності археологічні дослідження курганів м. Хмельницького продовжилися. Однак, через фінансові труднощі та

брак державної підтримки, їх інтенсивність дещо знизилася. Тим не менш, ряд наукових установ та ентузіастів продовжують досліджувати ці унікальні пам'ятки.

Метою даної статті є висвітлення історичного шляху дослідження курганів мікрорайону Заріччя і Скитської могили у м. Хмельницькому.

Ряд науковців присвятили свої дослідження вивченню курганів мікрорайону Заріччя та Скитської могили м. Хмельницького: І. Михальчишин [4], Ю. Сіцінський [7], С. Шпаковський, С. Семенчук [10], В. Якубовський [11], С. Демидко.

У м. Хмельницькому біля будинку за адресою вул. Проспект Миру 102, розташований скіфський курган біля дороги, з південного боку впритул прилягає багатоповерхівка, зі східного – магазин. Перші відомості про курган між с. Лезневе та м. Проскурів наведені 1901 р. в праці Ю. Сіцінського «Археологическая карта Подольской губернии» [7, с. 18].

Перше дослідження кургану на вул. Проспекті Миру, 102 було проведено С. Демидко у 1997 р. [2, с. 28; 10, с. 9]. Згідно з розпорядженням Хмельницької обласної державної адміністрації № 194/99-р від 18.05.1999 р., курган перебуває під охороною держави [9]. Згодом пам'ятку обстежували й інші науковці. Хоча розкопки не проводилися, за зовнішніми ознаками та аналогіями з іншими курганами, археологи припустили, що він датується VII-VIII ст. до н.е. Поверхня кургану вкрита травою, а на вершині встановлено дерев'яний хрест. Поряд розміщена інформаційна табличка, яка повідомляє, що це скіфська могила VII-III століття до нашої ери, що перебуває під державною охороною [3, с. 96–97]. Незважаючи на тривалий час існування та активну забудову навколишньої території, Скитська могила зберегла свої початкові розміри: висоту близько 2 м та діаметр близько 20 м (рис. 1).

Рис. 1. Курган, м. Хмельницький, вул. Проспект Миру, 102.

Вид з півночі. Червень 2024 р.

Курган неодноразово обстежував різні дослідники: І. Михальчишин 2006, 2010 рр. Через 6 років пам'ятку досліджували С. Семенчук та С. Шпаковський [5; 10, с. 9]. І. Михальчишин припустив, що курган датується II–I тис. до н.е., але точно можна буде визначити це лише після археологічних розкопок. Протягом тривалого часу курган був у небезпеці через активну забудову навколишньої території. Щоб захистити пам'ятку, місцеві жителі встановили дерев'яний хрест, незважаючи на попередження фахівців. Археолог С. Демидко наголосив, що самовільне встановлення хреста на кургані є порушенням закону про охорону культурної спадщини і може призвести до кримінальної відповідальності. Він також зазначив, що кургани – це пам'ятки дохристиянської ери. Однак, парадоксально, саме цей релігійний символ став тимчасовим захистом для історичного місця від руйнування. Навіть незважаючи на встановлення хреста, який мав відлякати людей від пошкодження кургану, деякі місцеві жителі продовжують нехтувати історичною цінністю цього місця [2, с. 28].

У 2010 р. було оголошено конкурс на створення пам'ятника «Скіфський курган», який виграв проект М. Мазура. Згідно з планом, курган планували збільшити в розмірах шляхом досипання землі, а навколо нього встановлять чотири великі камені, які вказуватимуть на чотири сторони світу. Також планується створити своєрідний календар, що відображатиме давні сільськогосподарські знання [8, с. 22–23]. Однак, станом на 2024 р. будівництво так і не розпочалося.

Ще однією пам'яткою скіфського часу є курган мікрорайону Заріччя, розташований на схилі плато лівого берега р. Південний Буг на захід від мікрорайону Заріччя. Управління культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької ОДА офіційно визнало курган Заріччя об'єктом культурної спадщини, про що свідчить наказ №196н від 29.12.2016 р. [9]. Курган має площу 1,5349 га, і частково знаходиться на земельних ділянках, які належать 2 особам. Частково земля площею 1,2488 га (0,0741 + 0,5347) на якій знаходиться об'єкт культурної спадщини – курган, перебуває у власності двох громадян та використовується для сільськогосподарських потреб [6]. Курган висотою до 3 м та діаметром до 40 м (рис. 2).

**Рис 2. Курган Заріччя, м. Хмельницький
Вид з півночі. Червень 2024 р.**

Першим курган дослідив В. Якубовський у 1990-х рр. минулого століття [1, с. 141; 11, арк. 7]. Протягом ХХ ст. обстеження продовжив С. Демидко. Останні дослідження були проведені співробітниками відділу охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій обл. С. Шпаковським та С. Семенчуком у травні 2016 р. Курган в районі Заріччя м. Хмельницького за своїми візуальними ознаками відноситься до I тис. до н.е. (раннього залізного віку) та належить до скіфського періоду [2, с. 29; 10, с. 10].

Отже, для ефективного збереження курганів необхідно запровадити комплексну програму з охорони та дослідження цих історико-культурних об'єктів. Важливо, щоб місцева влада приділяла більше уваги стану курганів і забезпечила їх належну охорону. Додаткові археологічні розкопки дозволять отримати більш детальну інформацію про час існування і функціонування курганів. Забудова навколишніх територій повинна здійснюватися з

урахуванням охоронних зон та вимог законодавства. Залучення громадськості та освітніх установ сприятиме підвищенню обізнаності населення про значення цих об'єктів. Впровадження сучасних технологій у дослідження та збереження курганів забезпечить ефективний моніторинг їхнього стану. Фінансування досліджень і заходів з охорони повинно бути пріоритетним завданням для держави. Співпраця між науковцями, владою та громадськістю допоможе виробити оптимальні стратегії збереження курганів. Збереження курганів має велике значення для культурної спадщини і ідентичності нашого суспільства. Дбайливе ставлення до цих об'єктів забезпечить їхнє існування для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел та літератури:

1. Археологічна спадщина Хмельницької області. Довідник / А. Ф. Гуцал, В. І. Якубовський, І. Р. Михальчишин. Чернівці: РВК «Деснянська правда», 2011. 176 с.
2. Звід пам'яток історії та культури України: Хмельницька область. м. Хмельницький. Книга перша / Редакція тому: І. Трунова (голова), В. Лукашук (заступник голови), С. Шпаковський (упорядник) та ін. Хмельницький, ФОП Мельник А. А., 2019. 280 с.
3. Історико-архітектурний опорний план м. Хмельницький з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів. Київ, 2016. 198 с. URL: https://gis.khm.gov.ua/files/ist_arh_op_plan_pz.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
4. Михальчишин І. С. Звіт про археологічні розвідки на території Хмельницької області в 2006 р. Науковий архів Відділу охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області.
5. Мовчан А. Хмельницький – єдине місто зі скіфським курганом. *Новини Хмельницького* «Є» | [ye.ua](https://ye.ua/kultura/8513_Hmelnickiy_yedine_misto_zi_skifskim_kurganom.html). URL: https://ye.ua/kultura/8513_Hmelnickiy_yedine_misto_zi_skifskim_kurganom.html (дата звернення: 27.10.2024).
6. Рішення від 01.04.2024 по справі 560/21539/23 (Хмельницький окружний адміністративний суд). URL: <https://opendatabot.ua/court/118043264-ba2a4983490c9b59f1de7dc03e76d8ca>
7. Сіцинський Ю. Й. Археологічна карта Подільської губернії / Упорядник О. Л. Баженов. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. 136 с.
8. Скіфський курган. *Мікрорайон «Виставка» Минуле та сучасне (історія мікрорайону)*. 2021. С. 22–23.

9. Управління культури і туризму Хмельницької міської ради.

URL: https://www.kult.km.ua/uploads/files/2023/4_obekt_arheologii.pdf (дата звернення: 27.10.2024).

10. Шпаковський С., Семенчук С. Об'єкти археології міста Хмельницького. *Матеріали І міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»*. 2016. С. 9–13.

11. Якубовський В. І. Звіт Хмельницької обласної дитячої туристської станції за 1971. Науковий архів інституту археології НАН України. Спр. 1971/60. 1971.

Оковита Юлія

студентка групи Т-116

гуманітарного факультету

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Науковий керівник: док. філос. доц. Долинська О. О.

Фортифікаційні споруди як частина культурної спадщини: від середньовічних замків до сучасних фортифікаційних комплексів

Фортифікаційні споруди, як важливий елемент культурної спадщини, є свідченням еволюції архітектури, технологій та соціальної структури впродовж історії людства. Від середньовічних замків, які виконували оборонні, адміністративні та символічні функції, до сучасних фортифікаційних комплексів, що стали реакцією на глобальні конфлікти та технологічний прогрес, ці об'єкти є ключовими пам'ятками різних історичних епох. Фортифікаційні споруди, як об'єкти культурної спадщини, привертають увагу багатьох науковців, архітекторів, істориків та культурологів. У дослідженнях акцентується увага на історичному розвитку фортифікацій, їхньому культурному значенні, проблемах збереження та сучасному використанні.

Ключові слова: фортифікаційні споруди, замки, туризм, культурна спадщина.

Архітектурні пам'ятки, залишені нам творцями минулих століть, становлять вагомую частину багатой культурної спадщини нашої держави. Будучи свідками життя народу й еволюції його національної культури, вони відіграють важливу роль у пізнанні історії, розвитку духовності, вихованні почуття патріотизму в суспільстві.